

Szarka László

**A városi magyar népesség számának alakulása
a Magyarországgal szomszédos országokban (1910–2000)***

**Changes in the Number of the Hungarian Urban Population
in Hungary's Neighbouring Countries (1910–2000)**

The Hungarian urban population suffered heavy losses in recent years due to assimilation and migration. These losses were result of forced industrialization, formation of administrative districts and the harmful "side-effects" of urbanization: the collapse and eventual liquidation of the Hungarian cultural and educational system, and the drive-out of Hungarian language usage from the big cities.

A kisebbségi magyarsággal foglalkozó történeti demográfiai munkák rendszerint nagy nyomatékkal említik meg azt a tényt, hogy a népszámlálási adatok és a helyi elemzések tanúsága szerint a szomszéd országokban élő magyar közösségek a legnagyobb arányban a városokban fogyatkoztak meg. Kocsis Károly legutóbb például így összegezte ezt a folyamatot: „Jóllehet a városlakó magyarok száma az elmúlt évtizedben összességében a Kárpát-medence minden országában növekedett, de ez messze elmaradt az adott államalkotó nemzeteknek – a természetes, egyre inkább felgyorsuló asszimiláció által is támogatott – városi növekedési ütemétől (pl. Erdély városaiban 1977–1989 között +4,2% magyar, +33,9% román, Kárpátalja városaiban 1979–1989 között +0,2% magyar, +24% ukrán). Ennek eredményeként mind a mai napig folyamatos a magyarok visszaszorulása a szomszédos országok városainak túlnyomó többségében.”¹

A hét szomszéd országban élő 2,7–2,8 milliós kisebbségi magyarságon belül a 344 határon túli kárpát-medencei város közül a tíz évvel ezelőtti adatok szerint mindössze 31 volt magyar többségű. (ld. az 1. sz. táblázatot.)

Ötezernél nagyobb lélekszámú helyi magyar közösség a Kárpát-medence 72 településén élt, ebből hat nem városi rangú nagyközség. Az ezeken a településeken élők teszik ki a magyarok 43 százalékát, azaz kb. 1,2 millió főt.

Szlovákiában 14 magyar többségű város volt 1991-ben. Ugyanakkor tizennyolc városi településen haladta meg a magyarok száma az ötezer főt (Pozsony, Somorja, Duna-szerdahely, Nagymegyer, Galánta, Vágsellye, Gúta, Komárom, Érsekújvár, Léva, Ipoly-ság, Füleek, Rimaszombat, Tornalja, Rozsnyó, Kassa, Nagykapos, Királyhelmec).

Kárpátalján mindössze három ilyen város és egy nagyközség akadt a legutolsó népszámláláskor, és pedig: Ungvár, Munkács, Beregszász, illetve Nagydobrony. A városok közül egyedül Beregszászon volt többségben a magyar népesség.

---

* Az V. nemzetközi hungarológiai kongresszuson (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.) elhangzott előadás szerkesztett szövege.

¹ Kocsis Károly: Magyar kisebbségek a Kárpát-medencében, In: *Magyarok a világban. Kárpát-medence*. Kézikönyv a Kárpát-medencében, Magyarország határain kívül élő magyarságról. CEBA Kiadó, Budapest, 2000. 26.

1. TÁBLÁZAT

1. TÁBLÁZAT FOLYTATÁSA

Erdély 38 városában élt ötezenél nagyobb lélekszámú magyar közösség. Ezek: Máramarossziget, Nagybánya, Szatmárnémeti, *Nagykároly*, *Érmihályfalva*, Margita, Nagyvárad, *Nagyszalonta*, Arad, Zilah, Dés, Beszterce, Szászrégen, *Marosvásárhely*, Torda, Dicsőszentmárton, Medgyes, Segesvár, Nagyenyed, *Székelykeresztúr*, *Székelyudvarhely*, *Szentegyháza*, *Szováta*, Gyergyóremete, *Gyergyószentmiklós*, *Csikszereda*, *Kézdivásárhely*, *Kovácsna*, *Sepsiszentgyörgy*, *Barót*, Brassó, Hosszúfalu, Petroszény, Vajdahunyad, Déva, Lugos, Temesvár. Az erdélyi városok közül 1990-ben tizenhétben volt még magyar többség, ezeket a fenti felsorolásban kurzívval jelöltük. A magyar többségű városok sorába tartozik még az ötezenél kisebb magyar népességgel rendelkező Tusnádfürdő, Borszék és Szilágycsehi.

Szerbiában mindössze 17 városi rangú településen élt több mint 5 ezer magyar: Szabadka, *Bácztopolya*, *Temerin*, Újvidék, Horgos, *Magyarkanizsa*, *Zenta*, *Ada*, Nagyikinda, *Óbecse*, Törökbecse, Nagybecskerek, Zombor, Csantavér, Szenttamás, *Mohol*, Kishegyes, Ómoravica és Péterréve. Közülük a kurzívval jelölt hétben, továbbá az ötezer magyar lakossal nem rendelkező Palicson és Csókán, tehát összesen 9 vajdasági városi rangú településen élnek a magyarok helyi többségben.

Horvátországban, Szlovéniában, Ausztriában pedig nincs olyan város, amelyikben ötezenél több magyar lakott volna tíz évvel ezelőtt, de olyan város sem akadt ezekben az országokban, ahol a magyarok helyben többséget alkottak volna.

A szakirodalomban az urbánus magyar népességfogyás okait illetően alapvetően egyetértés alakult ki. A kül- és belpolitikai döntések, háborús konfliktusok, békeszerződések nyomán lezajlott migrációs hullámok, a természetes népszaporulat egyre alacsonyabb szintje mellett több más, nem kevésbé sajátosan kelet-közép-európai jelenséget is figyelembe kell venni a városi környezetben végbement etnikai változások elemzésekor.

Nézzük tehát, melyek azok a legfontosabb tényezők, amelyek a 20. század folyamán a szomszédos országokhoz került területeken a városok etnikai arculatát ilyen jelentős mértékben megváltoztatták?

Az alábbiakban előbb néhány olyan „etnikai térformáló erőt” vizsgálunk, amelyek igen erőteljesen befolyásolták a városok nemzetiségi összetételének alakulását, majd pedig a magyar kisebbségi közösségek városi térvesztésének folyamatát mutatjuk be néhány konkrét példával. A rövid 20. század kelet-közép-európai városiasodási folyamatait alapvetően a nemzetállamok terület- és városfejlesztési célkitűzései, illetve a kommunista pártállami időszak mesterségesen felgyorsított, erőltetett urbanizációs politikája határozta meg. A szomszéd országok városfejlesztési politikájának ez a két meghatározó szempontja a magyarok által is lakott régiókban és városi településeken:

1. A legáltalánosabb tényezőként azt a 20. század folyamán többször lendületet kapott, az 1960–1980 közötti kommunista típusú, voluntarista városfejlesztések során súlyosan deformálódott urbanizációs folyamatot említhetjük, amelynek eredményeképpen az egész Kárpát-medence városszerkezete radikálisan megváltozott. A térség dinamikusan fejlődő nemzeti közül a szlovákok, ukránok, románok és szerbek – természetes népszaporulatuknak és a magyar többségű régiókban nemzeti kolonizációs célokat is szolgáló, tudatosan irányított belső vándormozgalmaknak köszönhetően – igen jelentős városközpontokat tudtak kialakítani.

A Vajdaságban a 20. század második felében az 1953–1991 közötti időszakban a városi népesség megduplázódott (502 ezerről 1 millió 122 ezerre, az összes népességen

belüli arányszám pedig 29,5-ről 55,7 százalékra).² Ennél is radikálisabb és gyorsabb urbanizációs folyamatok zajlottak le Erdélyben, különösen az 1960–1980-as évtizedekben, a Ceausescu-korszak erőltetett, voluntarista városfejlesztési politikája nyomán. A két világháború közötti korszakban (1920–1941 között) az erdélyi városlakó népesség összlélekszáma mindössze négyszázezer fövel gyarapodott, és csupán másfélszázezerrel haladta meg az egymilliót. Ezzel szemben, 1966 és 1985 között a városlakók száma 1,6 millióval lett nagyobb, és megközelítette a 4,45 milliót.

Az urbanizációs folyamatok kelet-közép-európai sajátosságai közül már itt megemlíthetjük az új határok mentén funkciójukat veszítő korábbi régióközpontok háttérbe szorulását, az etnikai hátországukat, kulturális, gazdasági, politikai kapcsolatrendszerüket elvesztő alközpontok helyzetének átértékelődését.

2. Az urbanizáció a Kárpát-medencében természetesen szorosan összefüggött az iparosítással és a belső migrációs folyamatokkal. Az iparosításnak a két világháború közötti korszakban viszonylag csekély urbanizációs szerepe volt, az 1950-es évektől kezdődően viszont annál nagyobb. Az új ipari központok kiépítésekor a városok magyar jellegét kétféleképpen vették figyelembe a szomszéd országok felelős irányítói: az iparosításra alkalmas magyar jellegű városok egy részét kolonizációs célpontként kezelve, tudatos betelepítési hullámokkal igyekeztek a város etnikai arculatát megváltoztatni. Más esetekben a többségi nyelvtérülethez közelebb eső városokat részesítettek előnyben akkor is, ha az adott régióban valamely magyar jellegű városban egyes ipari ágazatoknak komoly hagyományai is voltak. Az iparosodással összefüggő urbanizáció a kisebbségi népcsoportok esetében felerősítheti – és a magyar kisebbségek esetében fel is erősítette – azokat az iskoláztatási, nyelvi hátrányokat, amelyek miatt a kisebbségek iskolai képzettség tekintetében általában jóval elmaradnak az országos átlagtól. A mesterségesen felgyorsított kommunista urbanizációnak ezt a több kísérőjelenségre is visszavezethető erőteljes asszimilációs hatását jól érzékelteti a magyar népességarányának 20 százaléknál nagyobb csökkenését kimutató városok kimutatása. (2. sz. táblázat)
3. A térség valamennyi országában milliós nagyságrendben áramlottak a városokba a földreformok és kolhozosítások idején földjüktől és paraszti megélhetésüktől megfosztott agrártömegek, illetve az olcsó segédmunkára vállalkozó alulképzett rétegek. A migrációs folyamatoknak témánk szempontjából egyik legfontosabb térségi sajátossága az úgynevezett interregionális migráció, amelynek során távoli vidékről toborozták a munkaerőt az ipari fejlesztésekhez, s ehhez különféle juttatásokat, engedményeket (letelepedési segílyt, lakást, kedvező bérezést stb.) helyeztek kilátásba
4. A kárpát-medencei városhálózat alakulása szempontjából mindig igen fontos tényezőnek számított a közigazgatási politika. A trianoni békeszerződés következtében végbement államjogi változások radikális közigazgatási átrendezést is maguk után vontak. A korábbi magyarországi regionális alközpontokra – mint például Pozsony, Kassa, Ungvár, Kolozsvár, Temesvár, Újvidék – az új államokhoz került tartományok többségi nemzeti központjainak szerepét osztották ki. A két világháború

² Kocsis Károly and Kocsis-Hodosi Eszter: *Ethnic Geography of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin*. RCES – MSP Hungarian Academy of Sciences. Budapest 1998. 158–160. – Mirmics Károly: *A vajdasági népesség urbanizálódása nemzetiségek szerint*, Kézirat, Teleki László Intézet archívuma. Saša Kicošev: *The Development of the Urban Population of Vojvodina*. 6 p. Kézirat. MTA Kisebbségkutató Intézet Kézirattára.

2. TÁBLÁZAT

között elkezdődött ezeknek a regionális központoknak nem magyar nemzeti központokká történő radikális átalakítása, ami egyrészt a tudatos betelepítés és nemzeti átalakítás közigazgatási politikájával párosult. A belső közigazgatási határoknak gyakori, de minden esetben a többség szempontjait kiszolgáló módosításai szintén igen csak megkövetelték a súlyos asszimilációs veszteségeket. A városi magyar népesség térvészésének arányát és ütemét jól mutatja annak a tíz nagyvárosnak a példája, amelyekben 1910 előtt, de még a két világháború között is igen jelentős arányban éltek, mára viszont a szomszéd államok többségi nemzeteinek legfontosabb regionális központjaivá váltak, Pozsony pedig Szlovákia fővárosa lett (3. sz. táblázat).

5. A városiasodás és városfejlődés, tehát az urbanizációs folyamat minden korban igen szorosan összefügg az adott társadalmak gazdasági erejével, kulturális adottságaival s természetesen a politikai tényezőkkel. Ez volt a helyzet a középkori városalapítások esetében, s éppígy a kora újkori, újkori városfejlődésben is. Az urbanizációs folyamat sikerei az állami szervezethez fokmérőjét jelentik, a sikeres városfejlődés az adott állam és társadalom gazdasági erejét, kulturális fejlettségét bizonyítja. Ráadásul a városokat – mint igen régi idők óta egymással érintkező etnikumok, nemzeti közösségek találkozó pontjait – a mindenkori hatalom a saját nyelv, saját nemzetiség terjesztésére is megpróbálta tudatosan felhasználni. A dualizmus korában a magyar liberális nacionalizmus legjobb képviselői nemigen bíztak az iskolai magyarosodás-magyarosítás erejében, annál inkább a gyorsan magyarosodó városok mintaadó szerepében. Magyarország szomszédjai kezdettől fogva tudatos közigazgatási és városfejlesztési politikával törekedtek arra, hogy a magyarlakta vidékek városainak etnikai arculatát hol radikális, hol fokozatos telepítési, asszimilációs, iparosítási stb. akciókkal átalakítsák. Ezt a célt szolgálta a két világháború közötti román „kultúróna” politikája, amely a román betelepülőknek jelentős kedvezményeket adott. A masaryki Csehszlovákia a nyelvtörvényben megszabott 20 százalékos nyelvhasználati küszöb alá igyekezett nyomni Pozsonyt és Kassát, amelyek a Szlovákia feletti korlátlan uralom szempontjából kulcsfontosságúnak bizonyultak.

A második világháború utáni időkben az újabb menekülthullám mellett a reszlovakizáció és a lakosságcsere, a malenkij robot és a délvidéki bosszúhadjárat százezres nagyságrendű veszteséget jelentett a kisebbségi magyarság város lakó népességének. Ekkor veszítette el Pozsony korábbi magyar népességének közel negyötöd

---

³ A szlovákiai városok magyar népességének fogyásától ld. Gyurgyík László: *Magyar mérleg. A szlovákiai magyarság a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*, Kalligram, Pozsony 1994. 23–26. Pozsonyra vonatkozóan: Salner, Peter: *Premeny Bratislavy 1939–1993. Etnologické aspekty sociálnych procesov v mestskom prostredí*. Veda, Bratislava 1998. A szlovákiai városok etnikai arculatának változásáról ld. még: Krivý, Vladimír: 49 Stáde: Wandel und Kontinuität. In: Mannová, Helena (Hg.): *Bürgertum und bürgerliche Gesellschaft in der Slowakei 1900–1918*. AEP, Bratislava 1997. 37–59.

⁴ Varga E. Árpád: Városodás, vándorlás, nemzetiség. Adatok és szempontok az erdélyi városi térségek etnikai arculatváltásának vizsgálatához. In: Uő: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéhez*, Püski, Budapest. 1999. 188–192. – Vofkori László: *Erdély közigazgatási és etnikai földrajza*, Balaton Akadémia, Vöröserény 1996. 92.

részét,³ s kezdődött el a felvidéki, kárpátaljai, partiumi határ menti városláncolat magyar jellegének gyors eróziója.⁴

3. TÁBLÁZAT

---

⁵ *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1998.

⁶ Varga E. Árpád: *Városodás, vándorlás, nemzetiség*. 188–192.

6. A városi önkormányzati politika mindenkor és mindenütt kulcsfontosságú faktora a városfejlesztés összetett feladatának. Az egyes országokban különböző önkormányzati modellek érvényesülnek, s az ezekhez való alkalmazkodás a látszólag centralizált romániai modellben is jelentős eredményeket tud felmutatni, míg a viszonylag leginkább nyugatias szlovéniai modell sem tudta a lendvai magyarság pozícióit számottevően felerősíteni.

Vizsgáljuk meg most közelebbről, milyen nagyságrendű etnikai változásokról van szó a Kárpát-medence Magyarország határain kívül eső városhálózatában? Vegyük példaként a vajdasági és az erdélyi városlakó magyarság adatait. A Vajdaság 109 városában a magyarság tíz évvel ezelőtt már csak 17,8 százalékkal volt jelen. Pedig a 19–20. század fordulóján a vajdasági magyarok alkották a városok népességének 61 százalékát. Az 1991. évi népszámlálási adatok szerint tehát arányuk nyolcvan év alatt kevesebb mint egyharmadára esett vissza. Ugyanakkor a 20. században a szerb városi népesség az 1910. évi adatokhoz képest hatszor nagyobb: a városi összslakosság 55,2 százalékát alkotják, miközben a tartomány egészén belül a szerb népesség száma 300 százalékkal növekedett a vizsgált időszakban.⁵

A városok növekedésének természetes alapját 1991-ig a vidéki népesség városba költözése jelentette: az 1960–1990 között beköltöző több mint 900 ezer személynek 53,1 százaléka falusi környezetből települt be, míg 42,1 százalék más városból költözött át.

A vajdasági települések közt a 109 város mellett további 122 vegyes jellegű, nagyközségi település is található, ami a városiasodás további lehetőségeit is jelzi. Ezzel együtt az elmúlt háborús évtizedben nem az urbanizáció, hanem sokkal inkább a migrációs és emigrációs hullámok határozták meg a vajdasági etnikai folyamatokat.

Az erdélyi városok népességének robbanásszerű növekedését Varga E. Árpád elemzése alapján négy periódusra oszthatjuk: az 1948 és 1966 közötti időszakban 630 ezerrel, 1966 és 1977, valamint 1977 és 1989 között 1,2, illetve 1,5 millióval, azaz negyven esztendő alatt összesen több mint 3 millióval, tehát négyszeresére nőtt a az erdélyi városlakók száma. A városok fejlődésében jól kimutatható különbségek vannak Észak- és Dél-Erdély között. A két világháború közt a két rész nagyjából egyenlő gyorsasággal fejlődött, 1948 után azonban a dél-erdélyi városok népessége lényegesen nagyobb ütemben nőtt, és 1992-ben meghaladta a 2,5 milliót, szemben az észak-erdélyi városok 1,8 millió lélekszámával. A magyar népesség aránya – nem csekély mértékben az 1940. évi második bécsi döntés nyomán kialakult helyzetnek és későbbi következményeinek köszönhetően – Észak-Erdélyben az elmúlt fél évszázadban (1948–1992 között) 61,8-ról 35,8 százalékra csökkent, míg Dél-Erdélyben ugyanezen időszak alatt 21,4-ről 8,9 százalékra zsugorodott.⁶

Egész Erdélyre vonatkozóan az 1910. évi 64,6%-os magyar részarány 1920–1930 között 45,8–44,8%-ra csökkent, 1948-ban 39 százalék volt, majd 1977 és 1992-ben 23,8–20,3% lett. Ugyanezen időszak alatt a románok a 17,7 százalékos nyitóértékről 1992-ben 77 százalékig jutottak. A tényleges helyzet kifejezésére még egy adat: az 1977–1992 közötti időszakban a 800 ezernél több erdélyi városlakó magyar csupán 40 ezerrel gyarapodott, szemben a románok 950 ezres növekedésével. Minden jel arra mutat, hogy ez a folyamat az utolsó tíz évben sem fejeződött be.

Végezetül nézzük meg, hogy a fenti vázlatos elemzést és az egyre kiterjedtebb statisztikai adatbázisokat felhasználva milyen várostípusokat lehet megkülönböztetni a kisebbségi magyar városi közösségek helyzete szerint.

1. A székelyföldi magyar többségű város típusa, amely a megfelelő vidéki etnikai háttérrel képes volt ellenállni a románosítási törekvéseknek. Az ehhez a típusozásba tartozó kis és közepes nagyságú városok nem estek át megalomán fejlesztési periódusokon, a lakótelepekkel való felduzzasztást és arcesztést is sikerült lefékezniük. A székelyföldi városokon kívül ide tartozik Dunaszerdahely és Nagymegyer, a Felső-Bodrogek között és az Ungvidéken Nagykapos és Királyhelme, továbbá a partiumi Érmihályfalva, a vajdasági Zenta.
2. A történelmi régióközpontok gyors nemzetváltási folyamatokat elszenvedő típusába tartoznak azok a városok, amelyeket a többségi népcsoport nemzet- és államépítő törekvései megvalósítására szemelt ki mint saját regionális alközpontokat. Így történt ez Pozsonyban, Kassán, Ungváron, Szatmárnémetiben, Kolozsvárott, Brassóban, Temesvárott és Újvidéken.
3. A trianoni határokhoz szorosan tapadó kis és közepes nagyságú „határvidéki városok”, amelyek a betelepülő nem magyar népesség mellett is képesek voltak megőrizni a település magyar jellegét. Ezek: Komárom, Ipolyság, Fülek, Szepsi, Beregszász, Érmihályfalva, Szabadka.
4. Az iparosítás és a kommunista típusú urbanizáció nyomán hirtelen nagyra nőtt városok két altípusa:
  - a magyar gyökerű, korábban magyar többségű kisvárosból nem magyar ipari központtá váló városok altípusa, úm.: Léva, Losonc, Munkács, Zilah, Nagyban
  - a magyar nyelvterülethez közel eső nem magyar város típusa, amely nagyipari munkahelyeivel jelentős magyar népességet is felszívott (ennek csak kisebb része képes magyarságát megőrizni). Ilyen például Nagyszombat, Nyitra, Besztercebánya, Nagyszőlős, Vajdahunyad, Segesvár, Fogaras, Nagybecskerek stb.

Vázlatos összehasonlító megjegyzéseink és az annak alapját jelentő statisztikai elemzés alapján három fontos következtetést szeretnénk végül hangsúlyozni. A demográfiai változások – a két bécsi döntés, illetve a kárpátaljai és bácskai visszacsatolást követő rövid időszak kivételével – az egész huszadik században folyamatosan negatív trendet mutatnak, amit elsősorban a magyarság szempontjából kedvezőtlenül alakuló népességszámcsökkenéssel, a nem magyar népességnek a városok növekedését lehetővé tévő tömeges beköltözésével, valamint az erőteljes asszimilációs folyamatokkal lehet magyarázni.

A két világháború közötti változások a szlovákiai, kárpátaljai és a bánági régió nagyvárosaiban jelentették a legnagyobb térvesztést, de egyetlen régióban sem csökkentették a magyarság számarányát, kulturális jelenlétét olyan mértékben, mint később, a második világháborút követően, elsősorban az 1960–1980 közötti időszakban. A magyar városi népesség asszimilációs és migrációs veszteségei szorosan összefüggnek az erőltetett szocialista iparosítás, körzetesítés, urbanizáció negatív kísérőjelenségeivel: a magyar kulturális, oktatási intézményrendszer megroppanásával, esetenként felszámolásával, illetve a városokon belüli magyar nyelvhasználat kiszorulásával.

A kisebbségi magyar közösségek számának csökkenését eredményező városi asszimilációs folyamatok az 1960–1980 közötti évtizedekben erősödtek fel a legnagyobb mértékben, amit az elmúlt évtized a mostani népszámlálások előrejelzései, előzetes részeredményei alapján csak igen csekély mértékben tudott lefékezni.